

הרב יהושע גלזמן

הפטרת חתנים

מבוא

א. קריאות מיוחדות

ב. קריאת חתנים

סיכום

מבוא

מנהג ישראל לקרא לאחר קריאת התורה את ההפטרה¹, בשבתות וימים טובים. כפי שפסק הרמב"ם (הלכות תפילה ונשיאת כפיים פר קיב הלכה ב):

"ואין מפטירין בנביאים אלא בשבתות וימים טובים ותשעה באב בלבד".

יש המפרשים שההפטרה הנה מלשון סילוק, כדברי המשנה (פסחים פרק י משנה ח): "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", שעניינו מעין סילוק מתפילת שחרית ומעבר לתפילת מוסף². פירוש נוסף מלשון פתיחה כמו (שמות יג ב): "פטר רחם". ההפטרה נקראת בשבתות, חגים ובמועדים מיוחדים. להפטרה שלקוחה מדברי הנביאים יש קשר מיוחד לעניינה של הפרשה הנקראת, או למועד המיוחד מעניינו של היום³. דעות שונות הושמעו בעניין הנימוק מדוע קוראים את ההפטרה. שתי התשובות עיקריות בדבר: הראשונה: בכדי לצרף את לימוד הנביאים ללימוד התורה. השנייה: כזכר לימים בהם לא הותר לעם ישראל לקרא בתורה, אזי הם קראו בנביאים⁴. הרשב"ץ כותב ('שו"ת התשב"ץ' חלק א סימן קלא):

"קריאת ההפטרה אינו אלא לכבוד הנביאים בעלמא, ולא היתה תקנה מחוייבת כקריאת התורה, שהרי משה תיקן להם לישראל שיהיו קורין בתורה ועזרא תיקן תלתא גברי... וכיוון שאינה אלא לכבוד התורה בעלמא משום הכי הקילו בה".

¹ להרחבה עיין בערך: 'הפטרה' באנציקלופדיה התלמודית ובאנציקלופדיה העברית, וכן בספרו של הרב עדין שטיינלץ 'הסידור והתפילה', וכן ב'ערכון' למושגים ביהדות מאת ד"ר יחזקאל לוגר ועוד.

² כך מובא באבודרהם סדר שחרית של שבת בשם י"א. וכן ב'המנהיג' שבת סימן לה סילוק מן הדבר, ולא פירש ממה הסילוק; עיין בהגה בשו"ע או"ח סימן קמד סעיף ב שכתב: "ההפטרה י"א שהוא מלשון אין מפטירין אחר הפסח, שענינו סילוק, כלומר: תפלת שחרית".

³ ראה למשל במאמרו של הרב סולובייצ'יק: 'בין פסח לשבועות', בתוך: 'דברי השקפה' עמודים 73-99 וכן בהפניות של ההערה הקודמת. בנוסף עיין באנציקלופדיה התלמודית כרך י ערך: 'הפטרה' שם כתוב: "ומפטירים בעניינו של יום כסדרם".

⁴ להרחבה עיין במובאות בהערה מס' 1. בעל ה'תוספות' יום טוב, סובר שמדובר בתקופת החשמונאים במסגרת גזרותיו של אנטיוכוס. מקורות אחרים מצביעים לתקופה שלאחר חורבן בית-שני, (להרחבה עיין בספרו של: המבורגר בנימין שלמה, שרשי מנהג אשכנז כרך ג עמודים 115-116).

קריאות מיוחדות

עם זאת, היו שבתות מיוחדות בהם הפטרת השבוע הרגילה נדחתה בגלל מאורעות מיוחדים. כך, למשל, אנו משנים מההפטרות המקוריות של: שבת ראש חודש, שבת חול המועד, שבתות של ארבעת הפרשיות (שקלים, זכור, פרה והחודש), שבת תשובה. כל עניינם של ההפטרות מייז בתמוז עד ט' באב מפטירין בפורענות, וכן לאחר ט' באב עד ראש-השנה ישבע דנחמתא¹, מכאן נמצאנו למדים כי היו שבתות בגלל אירוע מסוים נדחתה הפטרת השבוע להפטרה מיוחדת מעניינו של היום. כל זאת למרות הכלל התלמודי: "תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם", זאת לאור אירועים מיוחדים שדחו את הסדר הרגיל לפי פרשיות השבוע.

קריאת חתנים

השמחה במעונם של החתן והכלה מצאה לה ביטוי מיוחד בקהילות אשכנז², במקומות הללו קראו לחתן, בד"כ החתן עצמו³, הפטרה מיוחדת לכבודו בשבת שחלה בתוך שבעת ימי-המשתה⁴. המנהג היה להפטיר מתוך ספר ישעיה (פרק סא): "שוש אישי", וכך פסק הרמ"א בשו"ע (או"ח סימן תכח סעיף ח): "ונוהגין להפטיר בחתונה שוש אישי"⁵, שכן יש בה מעניינו המיוחד של החתן, לדוגמה פסוק י האומר: "כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה", וכן פרק סב פסוק ד: "ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך". נראה שהמקור הראשוני להפטרה זו הוא מהמאה התשיעית, היות ומנהג זה מוזכר כבר בסידורו של רס"ג בבבל, ובספר 'העיתים' לרבי יהודה בר ברזילי⁶. בספר: 'מנהגי ארץ

¹ המקור הראשוני של סוגיה הוא בבבלי מגילה לא. להלכה מובא בשולחן ערוך או"ח סימן תכח סעיף ח: "מייז בתמוז ואילך מפטירין ג' דפורענותא, ז' דנחמתא, תרתי דתיובתא; ג' דפורענותא; דברי ירמיהו, שמעו דבר ה', חזון ישעיהו. שבע דנחמתא, נחמו, ותאמר ציון, עניה סוערה, אנכי, רני עקרה, קומי אורי, שוש אישי. וביום צום גדליה במנחה מפטירין דרשו. ובשבת שבין ר"ה ל"ה מפטירים לעולם שובה. וכשר"ה בב"ג, יש שבת בין יה"כ לסוכות וקורין בו האזינו, מפטיר בו וידבר דוד. וי"א שכשר"ה בב"ג, שוילך בין ר"ה ל"ה, מפטירין בו דרשו; ובשבת שבין יו"כ לסוכות, שקורים האזינו, מפטירים שובה".

² על מהות ומושג 'המנהג' אצל חכמי אשכנז וכן על הסוגים המרובים של המנהגים, נכתבו ספרים רבים שלא כאן המקום לפרטם. מהמרכזיים שבהם נזכיר את חיבוריהם של: י.תא-שמע 'מנהג אשכנז הקדמון', הני"ל 'הלכה, מנהג ומציאות באשכנז'. א.גרוסמן 'חכמי אשכנז הראשונים', י.זימר 'עולם כמנהגו נוהג', ב.ש. המבורגר 'שרשי מנהג אשכנז' ועוד ספרים ומאמרים רבים. המקורות העיקרים והבסיסים של מנהגי אשכנז הם: מרבינו גרשום מאור-הגולה 965-1040 בצרפת. רבי יהודה החסיד 1156-1217 באשכנז. וכן בעלי התוספות לגוניהם (ראה א.א. אורבך בספרו על בעלי התוספות). רבי אלעזר ב"ר יהודה מגרמיזה 1165-1238. המהרי"ל- רבי יעקב מולין 1355-1427 במגנצא וירמייזא. ועוד רבים.

³ במקרים מיוחדים קראו לחתן, למשל, כאשר הוא לא ידע לקרוא לפי הטעמים כראוי וכו'.
⁴ הרב הפרופ' יצחק (אריק) זימר חיבר מאמר מיוחד שדן בנושא: 'קריאת הפטרה לכבוד חתן בתוך ספרו: 'עולם כמנהגו נוהג-פרקים בתולדות המנהגים, הלכותיהם וגלגוליהם' עמודים 273-280.

⁵ בהמשך דבריו אומר הרמ"א: "ואין דוחין מפניה שום ההפטרה הנזכרת כאן". כוונתו לאותן הפטרות מיוחדות כפי שראינו בהערה 5, נקודה זו חשובה להמשך דיוננו.

⁶ זאת כמובן מעבר לפיוטים המרובים שנכתבו לחתנים, שאין עניינם במאמר זה.

ישראל⁷ מובא:

"ונוהגים בשבת שיש בו חתן לומר אחר הפטרת השבוע ב' או ג' פסוקים מהפטרת שוש אשיש וכו', ואין למחות בידם. כתב מור"ם באו"ח סי"ס תכ"ח שנוהגים באשכנז להפטיר בחתונה שוש אשיש, ודוחים מפניה לגמרי הפטרת סדר השבוע, וכן היו נוהגים האשכנזים פה עיה"ק צפת ת"ו, ודלא כמ"ש הרב תיקון ישכר דפ"ה ע"א".

אחת השאלות המעניינות בנוגע להפטרה הנ"ל היא: היות ואין להפטרה זו מקור מוסמך מדברי סופרים ובספרות התלמודית, מה עושים בשבת שכבר יש לה הפטרה מיוחדת או שישנם צרכים אחרים הקודמים לה? שאלה כזו נשאל רבי משולם בר רבי משה ממגנצא (התשובה נמצאת בספר 'מעשה הגאונים' סימן נז) לגבי שבת חתן שמזדמנת ברי"ח או בארבעת הפרשיות, משיב רבי משולם:

"נהגו לדחות אותה הפטרה של חתן שלא מצינו לה לא כתובה ולא שנוייה מפי רבותינו לפיכך נדחית מפני השנויות... ואשתקד בשנה שעברה ישבו זקני קהלינו ונתיישבו בדבר ונמנו וגמרו שלא להחליף אותם הפטרות".

ז"א שאין מקום לשנות, במיוחד במקומות שכבר שינו, היות ואין להפטרה הנ"ל מקור מוסמך. בדומה לכך נשאל רבי אליעזר בעל 'הרוקח' לגבי קריאת ההפטרה ב'שבת שירה' ופסק (ספר הרוקח סימן שנה) שלא דוחים הפטרה מענייני דיומא לטובת החתן. באופן הנ"ל פוסק גם רבי יצחק בעל ה'אור זרוע' (סימן שצב):

"לענין ארבע פרשיות שדוחין של חתן מפני שההפטרות הללו של ד' פרשיות כתיבי בתלמוד וההפטרה של חתן לא כתיבה אלא שנהגו מנהג בעלמא מחמת שמחה".⁸

מקרה של וויכוח מקומי ומעניין אנו מוצאים במעשה שהיה במגנצא בשנת 1093.⁹ שם היו שני חתנים, ושניהם כוהנים, בשבת פרשת 'כי תצא'¹⁰:

"זה אומר יתפלל אחד מן החתנים הוא וסיעתו בבית אחד. וזה אומר יתפללו יחדיו... ונתעצמו הרבה בדבר עד שמצא סמך רבי יצחק בספריו של רבי אליעזר הגדול זצ"ל¹¹ בתשובת הגאונים. וסוף סוף

7 מאת: יעקב גליס עמוד שלח, בתוך הפרק העוסק בהלכות קידושין, סעיף מה. כמו-כן כתב רבי רפאל מילדולה בשו"ת 'מים רבים' (מגדולי הספרדים שחיו בצרפת ראש ישיבת 'עץ חיים') באו"ח חלק א שאלה ז: "הרי לך בפירוש כי אינה חובה אלא רשות או מנהג ואין רשות מוציא מידי חובה... בעבור החתן שאין אותה קריאה אלא שמחה בעלמא".

9 מקור זה מצאתי בספרו של פרופ' אברהם גרוסמן: 'חכמי אשכנז הראשונים' עמוד 395 וכן בהערה מס' 161 שם. גרוסמן עומד שם גם על ההשלכות החברתיות והמעמד הציבורי של העניין, להרחבה עיין שם.

10 הבעיה כאן כפולה: הראשונה- שניהם כוהנים וזה יוצר בעיה לגבי העלויות לתורה. השניה- פרשת 'כי תצא' היא אחת מהשבע נדחמות וכפי שראינו בתשובה הקודמת אין דוחים בפרשיות שבכל מקרה יש להם הפטרות מיוחדות.

11 לא הצלחתי לזהות למי הכוונה: 'רבי אליעזר הגדול' (אודה למי שיאיר את עיני בנידון), היות ולא מדובר ברבי אליעזר ב"ר נתן ראב"ן (1090-1170) ולא רבי אליעזר אשכנזי ממינץ (-1115/1198) שכן שניהם חיו לאחר השאלה הנידונה. כנראה שלא מדובר גם בתנא 'רבי אליעזר בן הורקנוס', להרחבה עיין גם בספרו של גרוסמן עמוד 396 הערה 162 שם, גם הוא מתלבט בזיהויו של: 'רבי אליעזר הגדול'.

סוף! תיקן רבי יהודה שליח ציבור ואמר רשות לחתנים¹²... וקילסוהו כל החכמים והודו לו".

ברם, קיימת דעה נוספת (אשר התפתחה בעיקר באזור צרפת), הסוברת שאין דוחים את הפטרת החתן מפני הפטרות אחרות, מכיוון שאין לה מקור ברור. אולם: "גדול כבוד הבריות שדוחה אפילו לא תעשה שבתורה" (ברכות יט: שבת פא: ועוד), ומנהג זה הפך למעין דין. אזי הם ניסו לשלב בין שתי ההפטרות, ובכך לספק את כולם. מחד גיסא, לשמור על הסדר המיוחד של ההפטרות. ומאידך גיסא, שומרים על כבודו של החתן ומעמדו המיוחד. גישה זו מצוייה אצל: רבי חיים פלטיאל, רבי יעקב ב"ר נחמן, רבי מרדכי מצרפת, רבי אברהם חילדיק, המהר"ש מנוישטט, המהרי"ל ועוד. סברתם היא: "שבת ר"ח וחתונה יפטיר תחילה ואחר כך שוש אשיש עד ישיש עליך אלהיך... כן הדין בשאר הפרשיות".

הרב חיים פלטיאל כותב בפירושו לתורה על הפסוק "וביום השבת" (במדבר כח ט): "וכן יש חתן שמפטירין שוש אשיש דגדול כבוד הבריות שדוחה אפילו לא תעשה שבתורה כל-שכן דלא תסור להכי כבוד חתן דוחה כל ההפטרות".

באופן הזה נמצאה הנחייה בסידורו של רבנו שלמה מגרמייזה (מהדורת הרשלר עמוד רמה) וכן בסידור טרוייש (עמוד 13-14) וכן בעוד עדיי נוסח¹³. ז"א שהם העדיפו מפני כבודו של החתן, לדחות את ההפטרה שעל הפרק ולהפטיר במיוחד לחתן.

המהרי"ל נשאל בנושא זה כאשר יש שני חתנים בשבתות סמוכות, השיב (שו"ת המהרי"ל סימן לו וסימן לט) שיש לשמור על כבודם של החתנים:

"ובעובדא דידך דיש חתונה בשניהם, נראה לי לפי עניות דעתי להפטיר לחתן קמא, דע"ס, שוש אשיש, ולחתן שני רני וע"ס. דאמאי נדחה חתן קמא משמחתו כיון דיש לעניה סוערה תשלומים בשבת דרני עקרה, אבל אי נפטיר לחתן קמא עניה סוערה ורני דילמא מידחי חתן בתרא ודחינן חנם שמחת חתן הראשון וגם הסדר חנם. ולדחות שתייהם ולסמוך על תולדות נח לא חזינא דסמכינן אהא. אע"ג דהמרדכי משמע כן הא באגודה לא כתוב כן, גם המרדכי יש לפרש... ואם יש קפידה לקרובי החתן יכול לומר שוש אשיש ג"כ עד ישיש עליך א-להיך דבחד נביא הוא. וכן נוהגים באושטרייך".

סיכום

במהלך מאמר זה עמדנו על מקומה המיוחד של ההפטרה ועל הנוהג לכבד חתנים בהפטרה מיוחדת לכבודם. הפטרה זו "שוש אשיש", נקראה לכבודו של החתן ודחתה אף הפטרות רגילות שהיו על הסדר פרשיות השבוע. ראינו שתי מגמות, כאשר ההפטרה הנ"ל חלה בשבתות מיוחדות. הייתה בעיה לדחות את ההפטרה הרגילה. דיעה אחת סברה שאין לדחות את ההפטרה המיוחדת, למרות שמחתו של החתן, בגלל שאין להפטרה זו מקור מיוחד. דיעה שניה סברה שמשום כבוד החתן וכבוד הבריות, יש לדחות את ההפטרה ולכבד את החתנים. בנוסף ראינו את דיעות שניסו לשלב ולקרוא את שני ההפטרות, ובכך

¹² עליית החתן מלווה בפיט' רשות' בסגנון הקראה לחתן תורה ובראשית.

¹³ להרחבה עיין במאמרו של י. זימר 'קריאת הפטרה לכבוד חתן'.

לכבד את כולם. זאת למרות שיש לקפוץ מנביא לנביא, רק בכדי לכבד את החתן ושמתנו המיוחדת.

"בשוב ה' את שביתנו כאפיקים בנגב וזכותו אותנו ברירת הקוצר אחרי הזריעה בדמעה, באתחלתא דגאולה, בתקומת מדינתנו על חלק מאדמת קדשנו עם ממשל עצמי משלנו, אשר למראה הפלאות גם בגוים יצביעו עלינו ויאמרו "הגדיל ה' לעשות עם אלה". נפתחו לפנינו אופקי-הלכה חדשים והועמדנו לפני תפקידים גדולים המשתרעים לכדי ממדים רחבים, להתעסק ולהתעמק במקצעות הלכה כאלה אשר עד כה חובת ההתעסקות בהם במשך קרוב לאלפיים שנה היתה בבחינה של "הלכתא למשיחא", ופתאום כחולמים היינו לראות עין בעין אחד מפלאי אדון-הנפלאות איך הפכו כהרף-עין לתפקידים ממדרגה ראשונה שחובת-מילואם אינה ניתנת להדחה אף לרגע, בהיותם זקוקים למדינה כאויר לנשימה כאשר המה מבצרי-העוז במבנה חיינו המחודשים ובהוצאתם לפועל תלוי ועומד צביון-המדינה-ומהותה, ומזה עצם קיומה - לבנין עדי עד.

חובתינו להורות נתיב ודרך לאומה השבה לתחיה לפלוש אל חוקי התורה ומשפטיה, שעל ידי ההליכה בה שהיא הליכות-עולם תגיע לה"אל תקרי הליכות אלא הלכות", לידי ההכרה הברורה שרק הלכותיה של תורת קדשינו יכולות לשמש יסוד ובנין ולצינור שאיבה מתמיד להלכות-מדינתנו, ותביא בכנפיה לידי נקודת מפנה לליכוד העם כולו במסגרת רחבה ומקיפה אשר הבריח התיכון שלה אשר יבחינה מן הקצה אל הקצה יהא חק המשפט העברי במלוא משמעותו, שיהפך להיות לנושא מרכזי ולרוח החיה של העם, עד שעוד לא יאמר לדון בו רק בחדרי חדרים בלבד, כי אם אמור יאמר בגאה ובגאון להעלותו על שלחן-המדינה במוסדות-נבחריה-ומחוקקיה, בהיותו מחוג-מכוון ןהכשיר הגשמה גדול לעם-כולו.

זאת היא חובתנו ועלינו למלאותה בכנות ובהתמדה בלתי פוסקת, לשקוד על הידוק הקשרים בקשר אמיץ בל ינתק בין התורה ובין המדינה, כי בנפשנו הדבר, ההיסטוריה הארוכה של עמנו לימדה אותנו באופן ברור והחלטיות בלתי משתמעת לשתי פנים אשר יסוד היסודות ועמודי הבנין של מדינת-היהודים הושתו על קרקעית לבנת הספר של תורת-קדשנו שקדמה להנתן לנו לפניה, ועבורה נאמר-מפי יוצר כל-למדינה שתולד, וכל הבא להפריד בין התורה ובין המדינה את נפש האומה הוא קובע "כי השתות יהרסון צדיק מה פעל" (תהלים יא ג)... ואם מדינתנו שוכנת בטבורו של עולם ומגינה על כל העולם כולו, הרי תורתנו שוכנת בלבה של מדינתנו ושולחת קרני-אור וחיות למדינה כולה, והמדינה אחוזה וקשורה בה כשלהבת לגחלת, ומשום כך נקבע מקום המשפט של "משפטי ה' אמת צדקו יחדו שהם המה חוקי מדינת היהודים בירושלים מרכז הכובד של קדושת העולמות, כדי שמקור יניקתם ינבע מבית קדשי הקדשים".

'הלכות מדינה' לרב אליעזר יהודה וולדינברג (מבוא שערים א)